

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitimde Teftiş: “Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?” Teftiş Rehberi Örneği¹ Ahmet Karagözoğlu², Nazike Karagözoğlu³,

Öz

Bir eğitim kurum veya kuruluşunun önceden belirlenen amaçlara ulaşacak şekilde çalışıp çalışmadığını, amaçlara ne derece ulaşıldığını, varsa amaçlardan sapmaları tespit etmek, ihtiyaç duyanlara gerekli yardımları yapmak için teftişe ihtiyaç vardır. Teftişin nasıl yapıldığı, hangi ölçütlere göre teftişin yapılması gerektiği, teftiş yapacak kurum ve kişilerin özellikleri geçmişten günümüze dönemin şartlarına bağlı olarak değişmiştir. Bu çalışmanın kapsamını Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında okul ve kurs teftişine yönelik bir rehber olarak hazırlanmış olan “Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?” adlı teftiş rehberi oluşturmaktadır. 1340 (1924) tarihli bu rehber Dersaadet, Matbaa-i Amire tarafından basılmıştır. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Türkçesiyle teftiş rehberi olarak yazılmış bir belgeyi günümüz Türkçesine çevirerek, rehberin içeriğinden hareketle Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda yapılan teftişin özelliklerini ortaya koymak, günümüz eğitim denetimi uygulamalarına olan yansımalarını tartışmaktır. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. 25 sayfadan oluşan teftiş rehberinin incelenmesi sonucunda, okulun yakın çevresi, fiziki özellikleri, sınıf içi ve sınıf dışı eğitim-öğretim hizmetleri, öğretmen özellikleri, öğretmenlerin özlük işleri, soruşturma gibi tüm eğitim faaliyetlerinin teftiş sırasında dikkat edilmesi gereken hususların açık ve anlaşılır bir şekilde sorular yoluyla verildiği belirlenmiştir. Kurtuluş Mücadelesi yıllarında yaşanan sıkıntılara rağmen eğitime ve eğitim hizmetlerinin denetimine önem verilmiş, rehberler aracılığıyla denetimde keyfiliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Geçmişte hazırlanmış bu rehberler günümüz denetim sisteminin de alt yapısını oluşturmuştur. Günümüz teftiş rehberlerinde de benzer konuların yer aldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Teftiş, Müfettiş, Teftiş Rehberi

Inspection in Education in the Early Years of the Republic: “How Should an Inspector Act?” Inspection Guide Example

Abstract

Inspection is needed to determine whether an educational institution or organization is working to reach the predetermined goals, to what extent the goals have been achieved, to determine the deviations from the goals, if any, and to provide the necessary assistance to those in need. How the inspection is done, what criteria the inspection should be made, the characteristics of the institutions and people who will carry out the inspection have changed from past to present depending on the conditions of the period. The scope of this study consists of the inspection guide titled "How Should an Inspector Act?" which was prepared as a guide on school and course inspection in the first years of the Republican Period. This guide dated 1340 (1924) was published by Dersaadet, Matbaa-i Amire. The aim of this study is to translate a document written in Ottoman Turkish as an inspection guide into contemporary Turkish, to reveal the characteristics of the inspection made in primary schools in the first years of the Republic, and to discuss its reflections on today's educational inspection practices, based on the content of the guide. The data of the research, which was carried out by adopting a qualitative research approach, were obtained through document analysis. As a result of the examination of the 25 page inspection guide, the school's immediate surroundings, physical characteristics, in-class and out-of-class education services, teacher characteristics, teachers' personal affairs, investigations, etc. given has been determined. Despite the difficulties experienced during the years of the Independence Struggle, importance was given to education and the supervision of education services, and it was aimed to prevent arbitrariness in inspection through guides. These guides prepared in the past also formed the infrastructure of today's inspection system. It has been observed that similar issues are included in today's inspection guides.

Keywords: Republican period, Inspection, Inspector, Inspection Guide

Gönderim Tarihi (Received): 30.10.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 25.04.2023

¹ Bu çalışma Etik Kurul İzin Belgesini gerektirmemektedir.

² Müdür Yardımcısı, Halit Fahri Ozansoy İlkokulu/Ankara, a.karagozoglu79@gmail.com, ORCID No: 0000-0001- 6306-8764

³ Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi, nkulantas@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-7410- 3286

Giriş

Toplumsal yaşamda insana hizmet amacıyla oluşturulmuş resmî ve özel tüm kurum ve kuruluşlar bir sistem içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. Sistem, bir amaç için birleşen, birbirine dayanan ve birbirini etkileyen ve çevresiyle sürekli etkileşim halinde bulunan parçaların oluşturduğu, belirli özgürlüğü bulunan bir bütündür (Sarpkaya, 2021, s. 2). Bir sistemin temel öğeleri; girdi, işleme (süreç) ve çıktı alt sistemleridir. Bu alt sistemlerin uyumlu çalışması ve amaçlara ulaşma derecelerini sağlayacak kontrol-dönüt veya denetim alt sistemi bulunur. Üründeki hataların, sapmaların daha oluşmadan saptanması, gerekli önlemlerin alınması ve sistemin geliştirilmesi için denetim alt sistemine ihtiyaç vardır (Arabacı, 1999, s. 546). Denetim sürecinde elde edilen veriler doğrultusunda eksiklikler giderilerek gerekli düzeltme ve düzenlemelerin yapılması ile kalitenin artırılması sağlanmış olur.

Eğitim örgütü de bir toplumsal sistemdir. Açık bir sistem olan eğitim sisteminin öğeleri de girdi, işlem, çıktı ve dönüttür (Sönmez, 2001, s. 18). Okul düzeyinde girdi ögesi içerisinde öğrenciler, yöneticiler, öğretmenler ve veliler yer alır yani okulların ana girdisi insandır. Okula alınan girdilerin eğitim sisteminin amaçları doğrultusunda işlenmesi süreç ögesini, okula giren insan ve madde kaynaklarından belli işlemler sonucunda elde edilen ürün (mezun, iş doyumu, bilgi vb.) ise çıktı ögesini oluşturur. Okulun amaçlarına ulaşip ulaşmadığının sürekli olarak denetlenmesi işlemi de eğitim sisteminin dönüt ögesi içerisinde yer alır (Sarpkaya, 2021, s. 4). Bir eğitim sisteminin tutarlı, etkili ve verimli çalışması için her aşamada değerlendirme yapılması ve buna göre yeni düzenlemelere gidilmesi gereklidir (Gürsel, 2012, s. 6).

Eğitim sisteminde yapılan denetim ve değerlendirmeyi ifade etmek için uzun bir süre "teftiş" kelimesi kullanılmıştır. 2011 yılı 652 sayılı KHK ile bu kavramın yerine "denetim" kelimesi benimsenmiştir (Gül, 2020, s. 194). Teftiş kavramı araştırmaya, inceleme, kontrol etme, denetleme, rehberlik etme, yardım gibi eylemleri içermektedir. Teftiş, Amme İdaresi Bülteninde (1966) "*Bağlı bulunduğu kuruluşun amacına en verimli şekilde zamanında ve mevcut hukuk düzenine uygun olarak ulaşip ulaşmadığını, amaca yönelmede kullanılan metotların yapılan işlem ve eylemlerin uygunluğu bunların verimi, etkinliği ve hizmet kalitesini sağlayıp sağlamadığını araştırmak ve kontrol etmek; ulaşılmaması öngörülmesi hedeflerden mevzuattan sapmalar varsa bunları ve meydana geliş nedenlerini ortaya çıkarmak bu sapmaların düzeltilmesi için uygulayıcıya ve kuruluşun başındaki kişiye ışık tutacak şekilde mümkün olan en iyi ve tutarlısını seçerek tavsiyelerde bulunmak bunlarla ve eğitim, haberleşme, merkezle taşra arasında köprü kurmak, merkezin hizmetin yürüyüşü ile her türlü planlama ve düzenleme çalışmalarına katılma gibi görevlerle, hizmetlerin örgütün amacına en uygun tarzda yürütülmesine yardımcı olmaktır*" (Akt. Taymaz, 1997, s. 2) şeklinde tanımlanmıştır. Araştırmaya konu olan "Bir Müfettiş Nasıl Hareket etmeli?" (1340, ss. 20-21) adlı belgede teftiş, "*Bir maarif müessesesinin yürürlükte olan kanun, nizamname, talimatname vs. genel emirlere ne dereceye kadar riayet ettiği ve talim terbiyede ne dereceye kadar başarı gösterdiğini araştırmak demektir.*" şeklinde açıklanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı 1924 tarih ve 430 sayılı yasa ile ülke genelinde tüm eğitim kurumlarını denetlemekle yetkilidir ve bunu da maarif müfettişleri aracılığıyla yapmaktadır. Müfettişliğe giriş ve yapılan işlemler, müfettişlerin görev, yetki ve sorumlulukları yönetmeliklerde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bakanlık çeşitli dönemler eğitim hizmetlerinin denetiminden sorumlu olacak kişilerin isim, görev, yetki ve sorumluluklarında değişiklikler yapmıştır (Baysal ve Ada, 2015, s. 331). Bu kapsamda teftiş görevi denetmen, müfettiş, denetçi, muhakkik gibi isimlerle görevlendirilen kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Teftiş ve denetimden sorumlu kişiler, bütün devlet dairelerindeki görevlilerin vazifelerini, kanun ve nizamnamelere uygun bir şekilde yürütüp yürütmediklerini, görevlerini hakkıyla yerine getirip getirmediğini tespit etmek ve usulsüz davranışlar hakkında yasal işlemlerin yürütülmesini sağlamak gibi görevleri yerine getirirler (Tümer Erdem, 2009, s. 56). Müfettişlere 2010 yılına kadar "ilköğretim müfettişi" denmiş, 2010-2011 yıllarında "eğitim müfettişi" ismi kullanılmıştır. 2011 yılı 652 sayılı KHK ile teftiş yapan kişilere "denetmen" denmiştir (Gül, 2020, s. 194). 2012-2013 yıllarında "il eğitim denetmeni", 2014 yılından itibaren de "maarif müfettişi"

olarak denetim görevini yürütmüşlerdir. Son olarak 01.03. 2022 tarih ve 31765 sayılı Resmî Gazetede Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği ile maarif müfettişliği ismi "eğitim müfettişi" olarak değiştirilmiştir.

Türk eğitim tarihinde teftiş hizmetlerinin ne zaman başladığına dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nde 1838 yılında mahalle mekteplerindeki aksaklıkların giderilmesi amacıyla hazırlanan layihada öğretmenlerin, görevlendirilecek memurlar tarafından teftiş edilmeleri öngörülmüştür (Taymaz, 1997, s. 14). 1847 tarihli *Etfâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Haceleri Efendilere İta Olunacak Talimat*'ta okulları teftiş etmek ve hocalara rehberlik yapmak için "Muin-i mekatip" adıyla müfettişlikler kurulduğu (Akyüz, 2013, s.162) ifade edilmiştir. 1862 yılında rüşdiye ve sıbyan okullarını teftiş etmek üzere görevlendirilen memurlara ilk defa müfettiş denilmiş, merkez ve taşra okullarını teftiş etme görevi verilmiştir. 1896 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Maarif Müdürünün başkanlığında Maarif Meclisi açılmış ve bu meclislerde muhakkik ve müfettişler görevlendirilmiştir (Taymaz, 1997, s. 14). Meclis-i Maarif tarafından rüşdiye ve ilk mekteplerin teftişi konusunda eğitim tarihimizde teftiş ile ilgili bilinen en eski belgelerden biri olan 1876 tarihli Talimat'ta çeşitli okullarda teftiş için kimlerin görevli olduğu belirtildikten sonra teftiş sırasında nelere dikkat edileceği, sorular yoluyla açıklanmıştır (Akyüz, 2013, s. 192). İlköğretim müfettişlerinin görev ve yetkilerini belirleyen ilk yönetmelik 1910 yılında yürürlüğe konulan "Mekatib-i İbtidaiye Müfettişlerinin Vezafine Müteallik Talimat"dır. (Aydın,1986; Akt.: Buluç, 1997, s. 5). 1911 yılında yürürlüğe konulan Maarif-i Umumiye Nezareti Merkez Teşkilatı Hakkındaki Nizamname ile merkez hizmetleri, idare ve teftiş olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1913 yılında hazırlanan Tedrisat-ı İpdidaiye Kanunu Muvakkatı ile ilkokullarda teftişin, ilköğretim müfettişleri tarafından yapılması öngörülmüş ve 1914 yılında Maarif Müfettişlerinin Vazifelerine Dair Talimatname yayımlanmıştır (Taymaz, 1997, s. 14). Cumhuriyetle birlikte eğitim alanında köklü düzenlemelere gidilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra 01 Mayıs 1920 günü milli eğitim hizmetlerinin tümü Maarif Vekâleti'ne verilmiş, 1923 yılında "Maarif Müfettişleri Talimatnamesi" ile "İlk Tedrisat Müfettişlerinin Vazifelerine Dair Talimatname" yayımlanmıştır (Buluç, 1997, s.5; Çelebi ve Asan, 2016, s.22). Cumhuriyet'ten günümüze eğitim hizmetlerinin daha iyi yürütülmesini sağlamak üzere teftiş sisteminde günün şartlarına göre düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. Günümüzde konuyla ilgili en yakın gelişmeler Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Yönetmeliği'nin 20.08.2017 tarih ve 30160 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olması (Konan, Bozanoğlu ve Çetin, 2019, s. 1451) ve 01.03. 2022 tarih ve 31765 sayılı Resmî Gazetede Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği yayımlanmış olmasıdır.

Türk eğitim sisteminde denetim, kurum teftişi ve ders teftişi olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Kurum teftişi, bir eğitim kurumunun amaçlarını gerçekleştirmede insan ve madde kaynaklarının sağlanma, yararlanılma durumunun gözlenmesi, kontrol edilmesi ve ölçütlere göre değerlendirilmesidir. Ders teftişi ise bir eğitim kurumunda öğretmenlerin öğretim ve eğitim etkinliklerindeki çalışmalarının gözlenmesi, incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Taymaz, 2015, s. 30). Kurum ve ders teftişinin amacı öğretmen, okul yöneticileri ve diğer çalışanların yasal metinlerde kendilerine verilen görev ve sorumlulukları yerine getirip getirmediğinin denetimidir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin (2014) 43. maddesinde "*Okul öncesi ve ilköğretim kurumu öğretmenleri, kendilerine verilen grup/sınıf/şubede eğitim ve öğretim faaliyetlerini, eğitim ve öğretim programında belirtilen esaslara göre planlamak ve uygulamak, ders dışında okuldaki eğitim ve öğretim işlerine etkin bir biçimde katılmak ve bu konularda mevzuatta belirtilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.*" öğretmenin görev ve sorumlulukları ifade edilmiştir.

Eğitim-öğretimden sorumlu kişilerin görevlerini ne düzeyde yerine getirip getirmediği oluşturulan teftiş sistemi ile denetlenmektedir (Gökalp, 2021, s. 11). Eğitim sisteminin verimliliğini arttırmak amacıyla teftiş geçmişten günümüze var olmuştur. Zaman zaman teftişi yapan kişi, kurum, kanun ve yönetmelikler değişse de teftiş, her zaman önemini korumuştur. 1920'li yıllar milletin topyekûn bağımsızlık mücadelesi verdiği bir dönemdir. Savaşın etkisi tüm yaşam alanlarında kendini göstermiştir. Bu şartlara rağmen eğitime ilişkin hizmetler devam ettirilmeye çalışılmıştır. Tarihsel

süreç içerisinde denetime ilişkin yapılan çalışmalar günümüz denetim sisteminin gelişimini etkilemiştir. Bu çalışmada 1340 (1924) yılında basılmış olan "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" (BMNHE) adlı teftiş rehberi Osmanlıca Türkçesinden günümüz Türkçesine aktarılmış ve rehberden hareketle dönemin eğitim sisteminin teftiş özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda yapılan teftişte dikkat edilen hususlar nelerdir?
- "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" teftiş rehberi içeriği ile günümüz teftiş rehberleri arasında benzerlikler nelerdir?

Materyal ve Yöntem

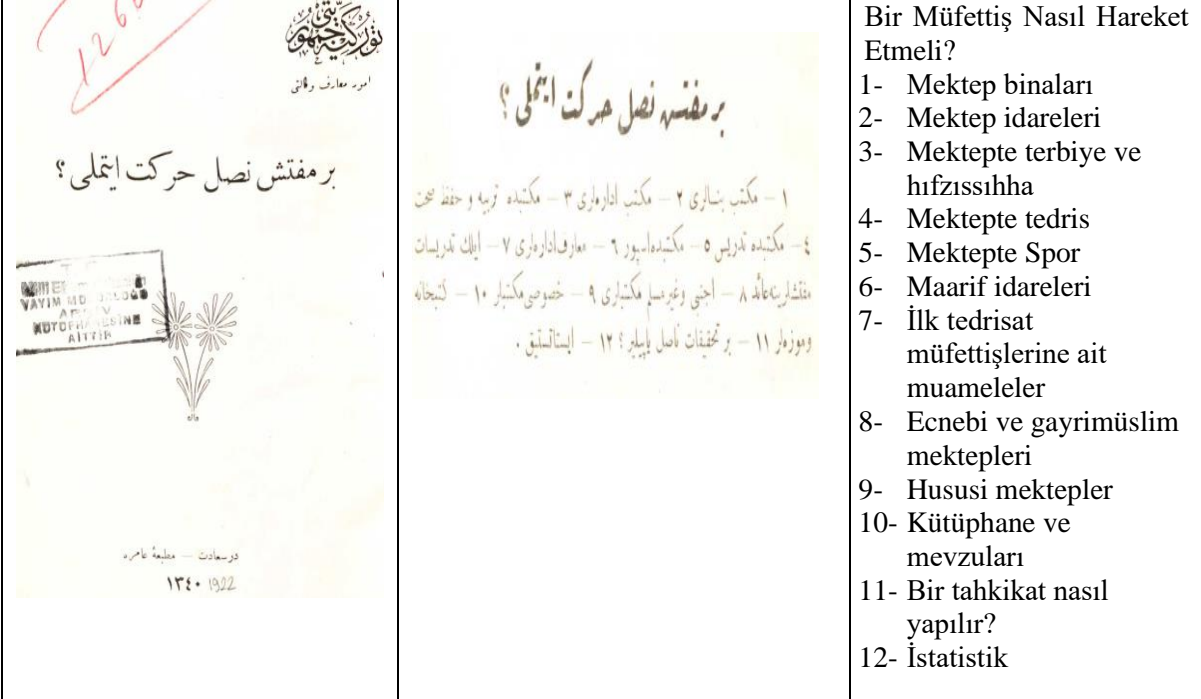
Bu çalışmada öncelikle 1340 (1924) tarihli Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" adlı teftiş rehberi günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda yapılan teftişin özelliklerini ortaya koymanın amaçlandığı bu araştırma, nitel araştırma deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Çalışmada incelenen doküman Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın dokümanını oluşturan rehberin günümüz Türkçesine çevrilmiş metninden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Türkçe alıntılar, güvenilirlik açısından zaman zaman rehberin orijinal sayfalarının görselleri ile desteklenmiştir. Ayrıca "Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda yapılan teftişte dikkat edilen hususlar nelerdir? "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" teftiş rehberi içeriği ile günümüz teftiş rehberleri arasında benzerlikler nelerdir?" sorularına yönelik bulgular, yorum ve değerlendirmeler sunulmuştur.

Resim 1

Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli? Kapak ve İçindekiler Bölümü (BMNHE, 1340, s. 1-3)

	<p>Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?</p> <ol style="list-style-type: none">1- Mektep binaları2- Mektep idareleri3- Mektepte terbiye ve hıfzıssıhha4- Mektepte tedris5- Mektepte Spor6- Maarif idareleri7- İlk tedrisat müfettişlerine ait muameleler8- Ecnebi ve gayrimüslim mektepleri9- Hususi mektepler10- Kütüphane ve mevzuları11- Bir tahkikat nasıl yapılır?12- İstatistik
--	---

1- Okul Binalarının Teftişi

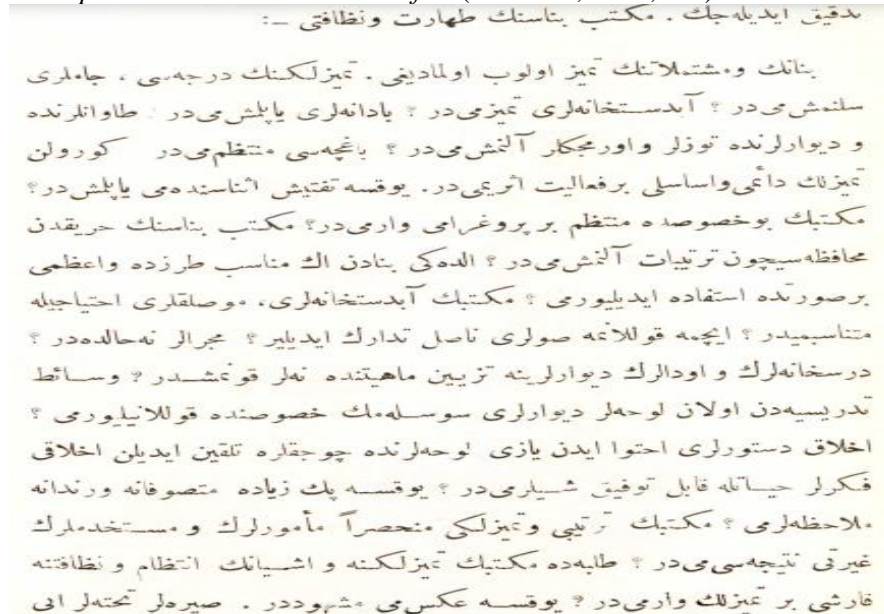
Eğitim sistemindeki yeniliklerin ve gelişmelerin ilgili kurumlara iletilmesi, kurum çalışmalarını güçlendiren veya zayıflatan nedenlerin saptanarak gerekli önlemlerin yerinde ve zamanında alınması, insan gücü ve maddi olanakların yerinde ve verimli bir biçimde kullanılmasının sağlanması, eğitim ve öğretim etkinliklerinin güçlendirilmesi bakımından kurum teftişi, en kapsamlı ve en etkili teftiştir (Taymaz, 1997, s. 129). BMNHE adlı rehberde okul binasının yeri, yapılış amacı, yapı malzemesi, sağlamlığı vb. konularında denetleneceği ifade edilmiştir. Konuya ilişkin rehberde yer alan sorular şunlardır:

1. Mektep binasının kâgir (yığılma taş) veya ahşap olduğu
2. Mektep olarak yapıлып yapılmadığı
3. Mektebin derece ve tarzına göre kâfi olup olmadığı
4. Binanın cihet aidiyeti
5. Bina icar ile tutulmuş ise kontratı tetkik edilecek
6. Tahtani (altta) veya fevkani (üstte) olup olmadığı
7. Bahçesi olup olmadığı
8. Ufak ölçekte bir görünüşü
9. Binanın semti talebesinin zahmetsizce gidip gelmesine müsait olup olmadığı
10. Binanın muntazam veya tamire muhtaç olup olmadığı
11. Tarzının milli maarifimize uygun olup olmadığı
12. Vekâleti Celileye bağlı binalar ve müesseselerin inşaat ve tamiratında cereyan eden muamelat: Tamir edilmiş ise bilmünakaşa mı (açık eksiltme/ihale), emaneten mi tamir edilmiş? Münakaşa ile yapılmış ise faturası ile keşif name ve şartnameleri tetkik edilecek. Yeniden inşa edilmekte ise tarzı mimarisi, münakaşa ve ihale suretiyle mi yoksa emaneten mi yapıldığı, ihale suretiyle yapıldığı takdirde mukavele şartları, aksi takdirde sarfiyat senetleri, usta ve amele ücretleri, malzeme fiyatları, vs. tetkik edilecek.

Bunun yanı sıra BMNHE rehberinde okulun düzeni, temizliği ve güvenliğine ilişkin denetimin de yapılacağı görülmektedir. Bahçenin temizliğinden başlanarak, müştemilat, tuvaletler, okul iç ve dış duvarları, içme ve kullanma sularının temizliğinin denetleneceği ayrıca okul ve sınıf panolarında sergilenen çalışmaların amaca ve öğrenci seviyesine uygunluğunun kontrol edileceği ifade edilmiştir. Okulun temizliğine ilişkin olarak öğrencilerinde katılım sağlayıp sağlamadığına bakılması da dikkate değerdir.

Resim 2

Mektep Binasının Taharet ve Nezafeti (BMNHE, 1340, s. 4)

Rehbere göre mektep binalarının teftişi sırasında cevap aranacak sorular şunlardır:

"Mektep binasının taharet ve nezafeti:

Binanın ve müstemilatın temiz olup olmadığı. Temizliğinin derecesi, camları silinmiş midir? Abdesthaneleri temiz midir? Badanaları yapılmış mıdır? Tavanlarında ve duvarlarında tozlar ve örümcekler alınmış mıdır? Bahçesi muntazam mıdır görülen temizlik daimi ve esaslı bir faaliyet eseri midir yoksa teftiş esnasında mı yapılmıştır? Mektebin bu hususta muntazam bir programı var mıdır? Mektep binasının yangından korunması için tertibat alınmış mıdır? Eldeki binadan en münasip ve azami bir surette istifade ediliyor mu? Mektebin abdesthaneleri, muslukları ihtiyaca uygun mudur? İçme kullanma suları nasıl tedarik ediliyor? Mecraları (suyun) ne haldedir? Dershanelerin ve odaların duyurularına süsleme mahiyetinde neler konmuştur? Tedrisat araçlarından olan levhalar duyuruları süslemek hususunda kullanılıyor mu? Ahlak düsturları ihtiva eden yazı levhalarında çocuklara telkin edilen ahlaki fikirler hayatla uygun şeyler midir? Yoksa pek ziyade mutasavvifâne ve rindane mülahazalar mı? Mektebin tertibi ve temizliği münhasıran memurların ve müstahdemlerin gayreti neticesi midir? Talebede mektebin temizliğine ve eşyanın intizamı ve temizliğine yakışır bir temizlik var mıdır? Yoksa aksi mi gözlemlenmiştir? Sıralar tahtalar iyi muhafaza ediliyor mu yoksa ötesi berisi kesilmiş ve çizilmiş bir halde mi? Mektebin umumi ve müşterek eşyasını muhafazasında talebede itina görülüyor mu? Yoksa aksi mi meşhûddur (gözlemlenmiştir)?..."

Meclis-i Maarif tarafından rüşdiye ve ilk mekteplerin teftişi konusunda eğitim tarihimizde teftiş ile ilgili bilinen en eski belgelerden biri olan 1876 tarihli Talimat'ta "Teftiş için görevlendirilen zatlar mektepleri haftada bir kez aşağıdaki konularda teftiş edeceklerdir: Öğretmenler, müstahdem ve öğrenciler düzenli olarak okula devam ediyorlar mı, okuldaki devam defteri muntazam tutuluyor mu? Öğrenciler iyi eğitiliyor mu? Mekteplere yabancı kişilerin girmemesine bevvablar (hademe/hizmetli) dikkat ediyor mu? Öğrencilerin mektep dışında edepsizlik yapmamasına dikkat ediliyor mu? Her gün öğrencilere dersleri tahtaya yazdırılarak isticvab(soru-cevap, sorgulama) edilmelerine riayet ediliyor mu? Resmen belirlenen ders ve kitaplardan başkalarının okutulması yasağına uyuluyor mu? Öğretmenler usulüne uygun öğretim yapıyorlar mı ve içlerinde yeteneksiz olanlar var mı?..." (Akyüz, 2013, s.192; Tümer Erdem, 2009, s. 60) şeklinde yer alan sorular BMNHE rehberinde bulunan sorularla benzerlik göstermektedir. Bu durum Osmanlı Dönemi'nde benimsenen teftiş kriterlerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettirildiği şeklinde yorumlanabilir. Yine ilerleyen yıllarda, 1927'de yayımlanan İlk Tedrisat Müfettişleri Talimatnamesinde de benzer konuların teftiş edileceği belirtilmiştir. Talimatnamenin 15. maddesine göre "İlk tedrisat müfettişleri sırasıyla şu hususları teftiş ederler: 1) Mektep binaları 2) Temizlik ve tertip 3) Mektebin eşyası 4) Mektebin levazım ve alat-ı dersiyesi 5) Mektebin kütüphane ve müzesi 6) İdare mesaili 7) Mektepte hıfz-ı sıhhat ve idman 8) Mektepte terbiye mesaili 9) Muallimlere tedrisat" başlıkları teftiş konuları arasındadır.

MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan ve günümüzde teftiş ve denetimde kullanılan İlkokullar Rehberlik ve Denetim Rehberinde (2022) ise okul teftişinde okulun eğitim-öğretime başladığı öğretim yılı, varsa okul türünde ve isminde yapılan bir değişikliğe ilişkin bilgiler, yeni bir binaya taşınması durumu, kurumun kaç bina/bloktan oluştuğu, resmi mühür ve beratının olup olmadığı, taşıma merkezi olup olmadığı, kurum binası başka bir kurum ile birlikte ortak kullanılıyorsa bu duruma ilişkin bilgiler, Atatürk Köşesi, okulun bütün bölümlerinin (derslikler, hizmet odaları, laboratuvar, okul bahçesi vb.) temizlik ve düzeni, güvenlik önlemleri, deprem, yangın ve doğal afetlere hazırlık durumu açısından denetleneceği ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak engelli öğrenciler için de gerekli fiziksel önlemlerin alınması, okulda mevcut öğretim materyallerinin de yeterliliğinin denetleneceği günümüz rehberlerinde yer alan konular arasındadır.

2. Okul Yönetiminin Teftişi

BMNHE rehberinde, mektep idareleri başlığı altında okul yönetiminin teftişinde dikkat edilecek noktalara ilişkin bilgiler verilmiştir. Yönetimin teftişinde tutulması gereken defter ve dosyaların inceleneyeceği belirtilmiştir.

Resim 3

Mektep İdareleri (BMNHE, 1340, s. 5)

۲ - مکتب اداره لری :

مکتب اداره و تعلیم و هیئت لری او طه لری آری آری می در؟ مکتب اداره سنک عمومی تعالیات نامه ده مندرج جدول لری منتظم طو توب طو تمدینی [نامزد دفتر لری، کنبه دفتر لری، یوقلمه، درس دفتر لری، طلبه مساعی جزدان لری، اوراق دوسیه لری وارده، صادره قید دفتر لری، مأمورین و معلمینک و طلبه نک سبج دفتر لری، عمومی خصوصی امتحان جدول لری، یومی حرکت و هفته لق درس پروغرام لری، ایستاتستیک، تدریسات و آلیق دوام و خلاصه جدول لری، دمیرباش اشیا دفتر لری [اشیا، آلات، کتبخانه] معلمین و انضباط مجلس لری مقررات دفتر لری، تفتیش دفتر لری تحقیقات دفتر لری، مکتب لیلی ایسه آنبار دفتر لری، کاتب طرفدن طو تلسی لازم کلن تابه لا قید دفتر لری،

BMNHE rehberinde okul yönetiminin teftişinde cevap aranacak sorular şu şekilde verilmiştir:

"Mektep İdareleri:

Mektebin idare ve talim ve heyetleri odaları ayrı ayrı mıdır? Mektep idaresinin umumi talimatnamede bulunan cetvelleri muntazam tutup tutmadığı (Namzet defterleri, künye defteri, yoklama, ders defterleri, talebe mesai cetvelleri, evrak dosyaları vârid (gelen), sâdır (çıkan-giden) kayıt defterleri, memurun, muallimin ve talebenin sicil defterleri, umumu hususi imtihan cetvelleri, günlük ve haftalık ders programları, istatistik, tedrisat ve aylık devam ve halâs (başarı) cetvelleri, demirbaş eşya defteri (Eşya, alet, kütüphane) muallimin ve inzibat meclislerinin mukarrerat (karar) defterleri, teftiş defteri tahkikat defteri, mektep leyli (yatılı) ise ambar defteri, katip tarafından tutulması lazım gelen Kayıt defteri, aylık muvazeneleri (dengeleme), ... senedât defteri, makbuzları, teslim ve teslim alım ve haberleri, ayniyat talimatnamesinin tamamen tatbik edilip edilmediği, tıbbi muayene cüzdanları, hastane defteri, ... vb. birer birer tetkiki, mektep eşya ve levazımının güzel kullanılıp kullanılmadığı, mektep kütüphanelerindeki kitapların uygun olup olmadığı, talebenin ve muallimlerin kütüphaneden istifade edip etmedikleri, mektep mevzularının intizamı, tedrisat aletlerinden layıkıyla istifade edilip edilmediği, sağlam olup olmadığı, yatılı mekteplerde gerekli araçların temiz ve mükemmel olup olmadığı, yemeklerin çeşidi, pişirilmesi ve hazırlanması, gıda kuvveti, talebe ücretlerinin muntazaman ve talimatnameye uygun olarak tahsil ve vakit muayenelerinde mal sandıklarına tevdi edilip edilmediğinin tetkiki, talebenin, memur ve muallimlerin ve hademenin sıhhatleri, mektep idarelerince toplanan yardım olup olmadığı, yatılı mekteplerde talebeyi ziyarete gelen velileri talebe ile nerede görüşürler? Bunlar için uygun ve temiz bir yer ayrılmış mıdır? İstatistik kayıtları var mıdır? Ne haldedir? Vekaletе gönderilen istatistik cetvellerinin muntazam suretleri mevcut mudur?"

İlkokullar Rehberlik ve Denetim Rehberinde de (2022) defter ve dosyaların teftişine her bölümde yer verildiği görülmektedir. Örneğin sosyal etkinlikler kapsamında tutulması gerekli defter ve dosyaların, personel özlük dosyalarının, her öğrenciye ait akademik kayıtlar ile diğer kayıtların tutulduğu e-dosyaların teftişine dair açıklamalar bulunmaktadır.

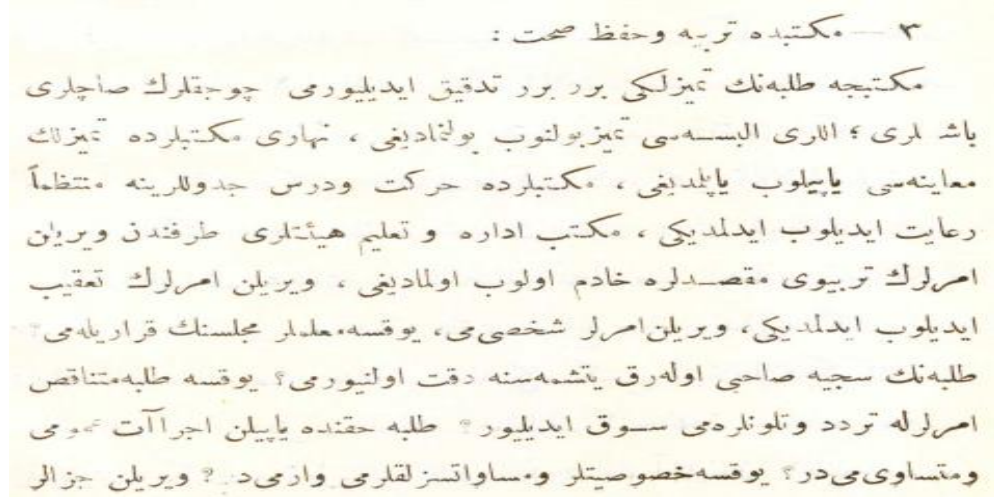
3- Okulda Eğitim ve Sağlık İle İlgili Uygulamaların Teftişi

"Mektepte Terbiye ve Hıfzıssıhha" başlığı altında verilen sorulara bakıldığında okulda yapılan her türlü faaliyetin adım adım inceleneceği izlenimi uyanmaktadır. Öğrencilerin kişisel bakım davranışlarından yemeklerine, verilen ödevlerden disiplin ve ceza yöntemlerine kadar pek çok konuda denetim

yapıldığı anlaşılmaktadır. Karakter eğitimi, öğrenciye eşit davranılması, yemekhane ve güvenlik, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme yolları, öğretmenlerin nöbet görevi, okul yönetiminin yakın çevre ile iletişim ve ilişkileri, din eğitimi, okulda düzenlenen eğitsel programlar gibi konular da dikkati çeken teftiş konularıdır.

Resim 4

Mektepte Terbiye ve Hıfzıssıhha (BMNHE, 1340, s. 6)

“3-Mektepte Terbiye ve Hıfzıssıhha:

Mektepçe talebenin temizliği birer birer tetkik ediliyor mu çocukların saçları başları, elleri elbisesi temiz bulunup bulunmadığı, gündüzlü mekteplerde temizlik muayenesi yapılıp yapılmadığı, mekteplerde hareket ve ders cetvellerine muntazaman riayet edilip edilmediği, mektep idare ve talim heyetleri tarafından verilen emirlerin terbiye maksatlarına uygun olup olmadığı, verilen emirlerin takip edilip edilmediği, verilen emirler şahsi mi, yoksa muallimler meclisinin kararıyla mı? Talabenin karakter sahibi olarak yetişmesine dikkat ediliyor mu? Yoksa talebe mütenakis (çelişkili) emirlerle tereddüt ve televvünlere (kararsızlık) mi sevk ediliyor? Talebe hakkında yapılan genel icraatlar eşit midir? Yoksa hususiyetler ve eşitsizlikler mi vardır?...”

Yukarıda verilen ifadelerin yanı sıra rehberde geçen “...sıralar yapılış itibariyle uygun mudur, talebenin seneleriyle boylarıyla uyumlu mudur? Sıraların konumu ışık itibariyle sağlığa uygun mudur? Bu konuma göre talebe ne taraftan ışık almaktadır?” soruları da eğitim ortamının düzenlenmesinde dikkat edilecek noktaların vurgulanması bakımından önemli görülmüştür. “Muallimlerin vazife anlayışları nasıldır? Resmi bir mecburiyet şeklinde mi, yoksa mesleki bir bağlılık olarak mı?” ifadesi ile öğretmenlerin mesleğe yönelik tutumlarının da teftişe konu edildiği anlaşılmaktadır.

Okulun yönetim ve disiplin anlayışının denetimine yönelik bulunan “*Mektep uygun vazife ve mesuliyetler dairesinde makul bir hürriyet ile bir cemiyet halinde mi yaşıyor, yoksa sınıksız bir zabıt ve rabıta altında kışla halinde mi?*” ifadesi de okul yönetiminden beklenen demokratik yönetim anlayışını gözler önüne sermektedir.

4. Okulda Öğretimin Teftişi (Ders Teftişi)

Ders teftişlerinde öğretmenlerin kendi alanında yetkinliği, işine bağlılığı ve çalışması, metodu ve bunu uygulamada yeterliği, öğrencilerin yetişme seviyeleri ve derslerde elde edilen sonuçların okulun genel seviyesindeki etkileri araştırılır. Sadece görülen ders saatlerindeki çalışmaların değerlendirilmesi ile yetinilmeyerek öğretmenin müfredat programını ve yıllık ders planını ne dereceye kadar uygulamış olduğu, soru düzenlemedeki yeterliği, yaptığı yazılı yoklamalar, yaptırdığı öğrenci ödevleri ve bunları düzeltmedeki dikkati, atölye çalışmalarında ve uygulamalarda sağladığı bilgi ve beceri seviyesi,

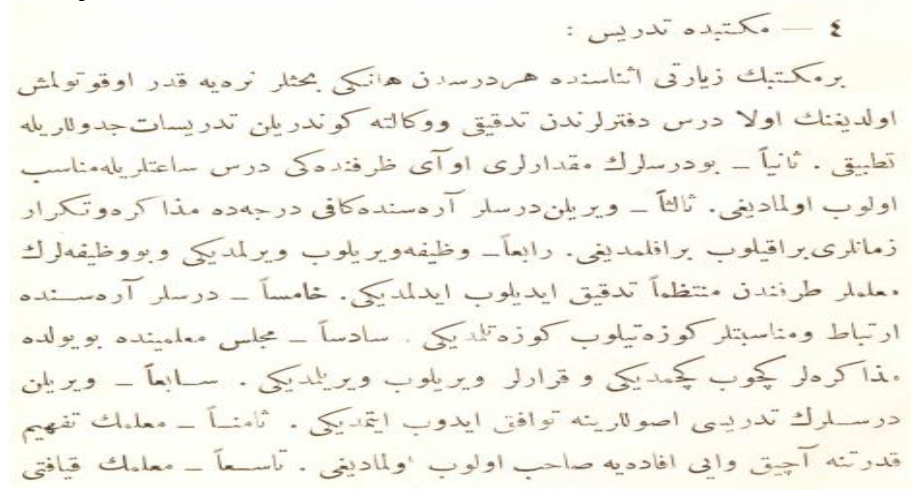
öğrencileri kişisel çalışmalara yönlirmede gösterdiği başarı, okul içi ve dışı faaliyetleri ve davranışları da değerlendirilir (Taymaz, 1997, s. 146).

BMNHE rehberinde ders teftişi sırasında dikkat edilecek on madde yer almıştır. Bunlar:

- 1- Her dersten hangi konular nereye kadar okutulmuş olduğu.
- 2- Bu derslerin miktarları o ay zarfındaki ders saatleriyle münasip olup olmadığı.
- 3- Verilen dersler arasında کافی derecede müzakere ve tekrar zamanları bırakılıp bırakılmadığı.
- 4- Vazife verilip verilmediği ve bu vazifelerin muallimler tarafından takibi
- 5- Dersler arasında irtibat ve münasebetler gözetilip gözetilmediği.
- 6- Öğretmenler kurulunda bu yolda müzakereler geçip geçmediği ve kararlar verilip verilmediği.
- 7- Verilen derslerin tedris usullerine uygun olup olmadığı.
- 8- Muallimin anlatım kudretine açık ve iyi ifadeye sahip olup olmadığı.
- 9- Muallimin kıyafeti ile dershanedeki vaziyeti.
- 10- Talebe not ettirilmekte ise bu notun lazım olup olmadığı, bu notların kitapta olup olmadığı...

Resim 5

Mektepte Tedris (BMNHE, 1340, s. 9)

“4- Mektepte Tedris:

Bir mektebin ziyareti esnasında her dersten hangi konular nereye kadar okutulmuş olduğunun evvela ders defterlerinden tetkiki ve vekaletе gönderilen tedrisat cetvelleriyle tatbiki. İkincisi: bu derslerin miktarları o ay zarfındaki ders saatleriyle münasip olup olmadığı. Üçüncüsü: Verilen dersler arasında کافی derecede müzakere ve tekrar zamanları bırakılıp bırakılmadığı. Dördüncüsü: Vazife verilip verilmediği ve bu vazifelerin muallimler tarafından muntazaman tetkik edilip edilmediği. Beşincisi: Dersler arasında irtibat ve münasebetler gözetilip gözetilmediği. Altıncısı: Öğretmenler kurulunda bu yolda müzakereler geçip geçmediği ve kararlar verilip verilmediği. Yedincisi: Verilen derslerin tedris usullerine uygun olup olmadığı. Sekizincisi: Muallimin anlatım kudretine açık ve iyi ifadeye sahip olup olmadığı. Dokuzuncusu: Muallimin kıyafeti...”

Rehberde öğretmenin mesleki yeterlikleri açısından denetleneceğine yönelik ifadelerin yanı sıra ders teftişinde öğrenciye verilecek ödevler üzerinde de önemle durulmuştur. Ödevin verilmiş nedeni, tekrar veya araştırma veya pekiştirmeye yönelik verilip verilmediği, ödevlerin takibinin yapılıp yapılmadığının inceleneceği ifade edilmiştir:

“...Muallimin talebe üzerindeki nüfuz nazarı, vazife vermek hususundaki alışkanlıkları, muallimin devamı, muallimin kudreti ilmiyesi, sınıf üzerindeki hakimiyeti. Verilen vazifelerin umumi hususları nelerdir? Bunların (1) Alelade derslerin tekrarı şeklinde mi? (2) Bazı mevzular hakkında talebenin şahsi araştırma ve uygulama becerilerini geliştirecek surette mi? (3) Mahiyet-i ilmiyesini muhafaza etmekle beraber hayati ve tatbiki bir kıymette mi? (4) Sırf ilmi mahiyette ve daha ziyade fikri çalışmayı temin etmek maksadıyla mı? (5) Alelade vazife olsun diye gelişi güzel bir surette mi verildiği.

Vazifeleri ifada talebenin derce-i muvaffakiyeti, vazifeler kağıtları ve yazılışları itibariyle itinalı mıdır? Baştan savma mıdır?..."

Ayrıca öğrencilerin derse aktif katılımı olup olmadığına bakılacağı ve müdürlerin ders teftişi yapıp yapmadıklarının kontrol edileceği de belirtilmiştir:

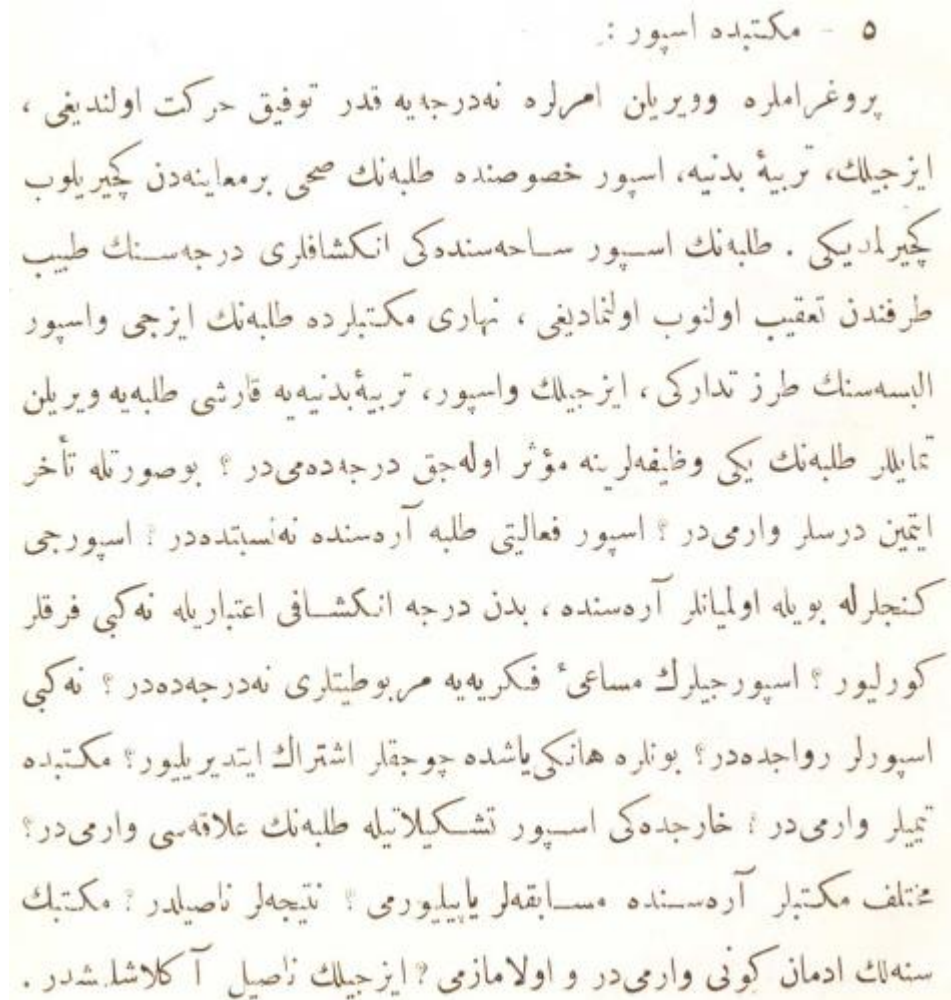
"...Aldıkları kitaplar kullanılıyor mu? Tecrübeler zamanında yapılıyor mu? Talebe laboratuvar mesaisinde pasif mi kalıyor, yoksa onlar da iştirak ediyor mu? Bu hususta talebenin serbest tetkik ve mütalaaları teshil (kolaylaştırma) ediliyor mu? Müdür derslere giriyor mu derslerdeki gördüklerini, mütalaaa ve fikirlerini muntazaman kaydetmiş mi?..."

5- Okuldaki Spor Faaliyetlerinin Teftişi

"Mektepte Spor" başlığı altında izcilik, beden eğitimi ve spor ile ilgili konuların denetimi sırasında cevap aranacak sorular yer almaktadır. BMNHE rehber kitapçığına göre teftiş sırasında öğrencinin sağlık raporunun bulunması, spor faaliyetlerinin diğer dersleri aksatmayacak şekilde planlanması, öğrenciler arasında tercih edilen spor dallarının neler olduğu, izcilik faaliyetleri, okullar arası spor karşılaşmaları gibi konularda incelemeler yapılacağı anlaşılmaktadır.

Resim 6

Mektepte Spor (BMNHE, 1340, s. 11)

"5- Mektepte Spor

Programlara ve verilen emirlere ne dereceye kadar uyarak hareket edildiği, izcilik, terbiye-i bedeniye, spor hususunda talebenin sıhhi bir muayeneden geçirilip geçirilmediği. Talebenin spor hususundaki inkişafı derecesinin tabip tarafından takip olunup olunmadığı, gündüzlü mekteplerde talebenin izci

ve spor elbisesinin tedarik şekli, izcilik ve spor, terbiye-i bedeniyeye karşı talebeye verilen temayüller talebenin yeni vazifelerine müesser olacak derecede midir? Bu suretle aksayan dersler var mıdır? Spor faaliyeti talebe arasında neseptedir? Sporcu gençlerle böyle olmayanlar arasında, beden derece inkişafı itibarıyla ne gibi farklar görülüyor? Sporcuların fikir çalışmalarına ilgileri ne derecededir? Ne gibi sporlar revaçtadır? Bunlara hangi yaşta çocuklar iştirak ettiriliyor? Mektepte seçmeler var mıdır? Hariçteki spor teşkilatıyla talebenin alakası var mıdır? Muhtelif mektepler arasında müsabakalar yapıyor mu? Neticeleri nasıldır? Mektebin senelik idman günü var mıdır ve olamaz mı? İzcilik nasıl anlaşılmıştır...”

Bunlara ek olarak rehberde dikkati çeken sorular şu şekildedir:

“Talebenin beden ölçüleri muntazaman ve her ay ölçülüyor mu? Bu ölçüler ilmi bir kıymeti haiz olacak vasıtalarla ve itina ile mi yapılıyor? Mektepte “insan ölçme” aletleri var mı? Sporla meşgul olmayan gençlerin eğlenceleri ne gibi şeylerdir? Yatılı talebe için makul ve münasebetli oyun ve eğlence tertibatı var mıdır? Talebe arasında musiki ile serbest surette iştigal edenler var mıdır? Resim ile meşgul olanlar var mıdır? Fotoğraf meraklıları var mıdır? Mektep böyle güzel sanatlar ile fotoğrafçılıkla iştigale maddeden ve manen müsait midir? Talebenin hıfzıssıhhaya itinaları ne dereceye kadar teşvik ve teshil edilmiştir? Dişlere itina ediliyor mu? Tütün bağımlılığı ne derecededir? Resmi yasaklar uygulanıyor mu? İdare bu hususta özen gösteriyor mu?”

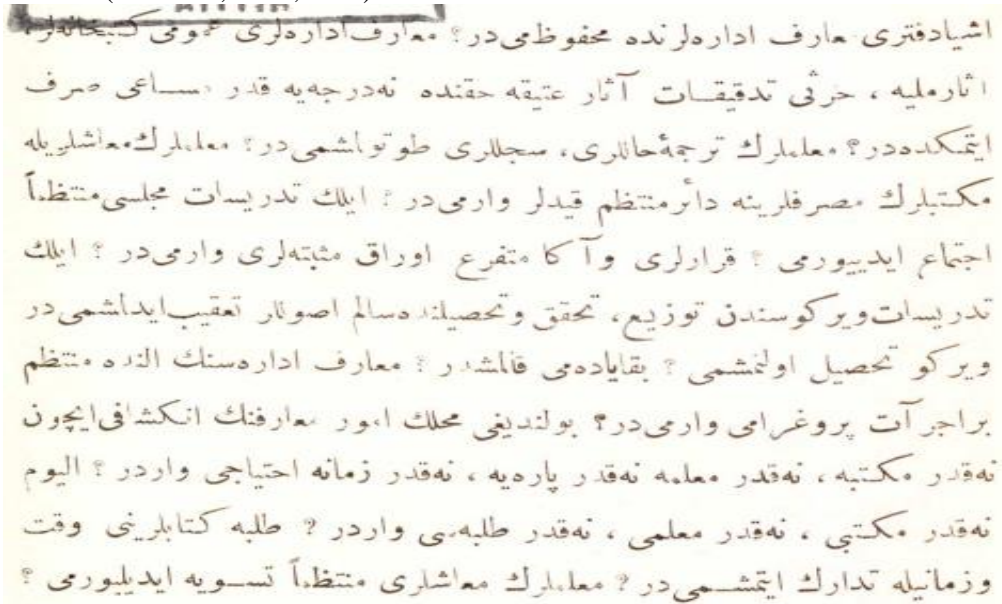
İlkokullar Rehberlik ve Denetim Rehberinde (2022) spor konusunda okullarda öğrencilerin sportif faaliyetlerde bulunmaları için kum havuzu, voleybol, basketbol sahaları gibi yerler ile asılma, tırmanma, denge, atlama gibi faaliyetlere uygun araçlar sağlanıp sağlanmadığı, oyun yeri ve araçlarının yılda en az bir defa periyodik bakım ve onarımının yaptırılmış olması ve okul bahçesi, spor salonu ve çok amaçlı salonların fiziki durumunun temizlik ve bakımı ile yeterlilik durumunun denetleneceği belirtilmiştir.

6- İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin Teftişi

“Maarif İdareleri” başlığı altında Milli Eğitim Müdürlüklerinin teftişinde dikkat edilecek hususlar yer almıştır. Bu kapsamda rehber incelendiğinde öğretmenlerin tayin ve terfilerine dair tutulacak dosyalar, demirbaş eşya defterleri, kütüphanelere dair bilgiler, idarenin bütçesi ve ihtiyaçları, öğretmen, öğrenci ve okul sayıları, ders kitaplarının tedariki, öğretmen maaşları, öğrencilere dair çeşitli istatistiklerin denetleneceği görülmektedir.

Resim 7

Maarif İdareleri (BMNHE, 1340, s. 13)

“...Eşya defteri maarif idarelerinde muhafaza edilmiş midir? Maarif idareleri umumi kütüphaneleri milli eserler, kültür incelemeleri eski eserler hakkında ne dereceye kadar mesai sarf etmektedir? Muallimlerin tercüme-i halleri, sicilleri tutulmuş mudur? Muallimlerin maaşlarıyla mekteplerin masraflarına dair muntazam kayıtlar var mıdır? İlk tedrisat meclisi muntazaman içtima ediyor mu? Kararları ve ona ayrılmış evrak kayıtları var mıdır? İlk tedrisat vergisinden dağıtım, tahkik ve tahsilinde doğru usuller takip edilmiş midir vergi tahsil olunmuş mu? Bakâyâda mı kalmıştır? Maarif idaresinin elinde muntazam bir icraat programı var mıdır? Bulunduğu mahallin eğitim işlerinin inkişafı için ne kadar mektebe, ne kadar muallime, ne kadar paraya, ne kadar zamana ihtiyaç vardır? Bugün ne kadar mektebi, ne kadar muallimi, ne kadar talebesi vardır? Talebe kitaplarını vakti zamanında tedarik etmiş midir? Muallimlerin maaşları muntazaman tesvi ediliyor mu (ödeniyor mu)?...”

Ayrıca rehberde Maarif müdürünün öğretmen ve yakın çevre ile iletişimde değinilmiştir. Bu durumla ilgili olarak rehberdeki örnek ifade “Maarif müdürü mekteplerle saygı suretinde alakadar mıdır? Faaliyeti masa faaliyetine mi münhasırdır? Maarif müdürü muallimlere ve halka karşı irşad vazifesi ile de bağlı oluyor mu? Bu işi nasıl telakki etmiştir? Neler yapmıştır?... Maarif müdürü ilmi ve terbiyeyi fikir cereyanlarını takip ediyor mu?” şeklindedir.

İl / İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri Rehberlik ve Denetim Rehberinde, il/ilçe milli eğitim müdürlüğü hizmet binası ile il/ilçede yer alan okullarda eğitim-öğretim ortamları hakkında denetim standartlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda Milli Eğitim Müdürlüklerinin eğitimi geliştirmeye yönelik, eğitim kurumlarına yönelik, öğrencilere yönelik, izleme ve değerlendirmeye yönelik görevlerinin neler olduğu maddeler halinde ele alınmıştır. İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü hizmet binasının fiziki yapısının hizmet gereklerine uygunluğu ve yeterlilik durumu, oda ve bölümlerin donatım, bakım, tertip, düzen ve temizliği, güvenlik tedbirlerinin alınması, yerleşimin ve personelin görev alanına uygunluğu vb. kriterler doğrultusunda denetleneceği ifade edilmiştir. Rehberde resmi ve özel okulların, birleştirilmiş sınıflı okulların öğrenci ve okul sayıları, fiziki yeterlilik durumlarına ilişkin doldurulması gereken tablolara yer verilmiştir.

İl / İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri Rehberlik ve Denetim Rehberinde de personelin atama, yer değiştirme, disiplin ve ödül işlemleri, soruşturma, ücretli öğretmenlere ilişkin işlemlere yönelik yapılması gereken görevler de denetlenecek hususlar arasındadır. BMNHE rehberinde de buna benzer olarak öğretmenlere ilişkin tutulması gereken dosyaların, ücretlerine ilişkin işlemlerin inceleneceğinden söz edilmektedir. Ayrıca ücretli öğretmenler de rehberde “Geçici ehliyetli muallimler” olarak ifade edilmiş ve onlarla ilgili durumların da inceleneceğine dair bilgiler yer almıştır.

7- İlköğretim Müfettişlerinin Teftişi

BMNHE rehberine göre müfettiş “Maarif müesseselerinin vekalet namına en yüksek denetçisi mahiyetinde olup vazifesini kısmen ikaz ve irşat olduğunu nazara dikkate alarak bir müessesede gördüğü noksanlar hakkında nokta-i nazarını müessese müdürüne bildirmekle beraber pek iyi ifa edilmiş vazifeler karşısında vazifedarları takdir etmeyi bilmelidir. Çünkü müfettişliği sadece kusur arayıcı olarak düşünmek doğru değildir. Bir müfettiş mürebbidir (eğitimci)” (1340, s. 21).

Eğitim sisteminde müfettişlerin görevlerini yerine getirebilmeleri için bazı yeterlikleri kazanmış olmaları gerekir. Teftiş sisteminde müfettişin yerini kendisine yasal olarak verilen görevler, görevleri yerine getirme süreçleri, oynadığı roller ve bu rolleri oynarken gösterdiği davranışlar belirler. Bakanlık ve ilköğretim müfettişlerinin görevleri yönetmeliklerde inceleme-araştırma, kurum ve ders teftişi, rehberlik-mesleki yardım ve yetiştirme, soruşturma olarak ifade edilmiştir (Taymaz, 1997, s. 43).

1909 tarihli 12 maddelik “Teftişât Hakkında Talimat”ta maarif müdürü emri altında bulunan müfettişlerin görevlerine dair hükümler yer almıştır. Buna göre mektep müfettişlerinin görevleri programa tamamıyla uyulup uyulmadığını araştırmak, müdür, öğretmen ve memurların, öğrencileri hakkında terbiye edip etmediğini kontrol etmek, okul binasının ve ders araç gereçlerinin durumunu

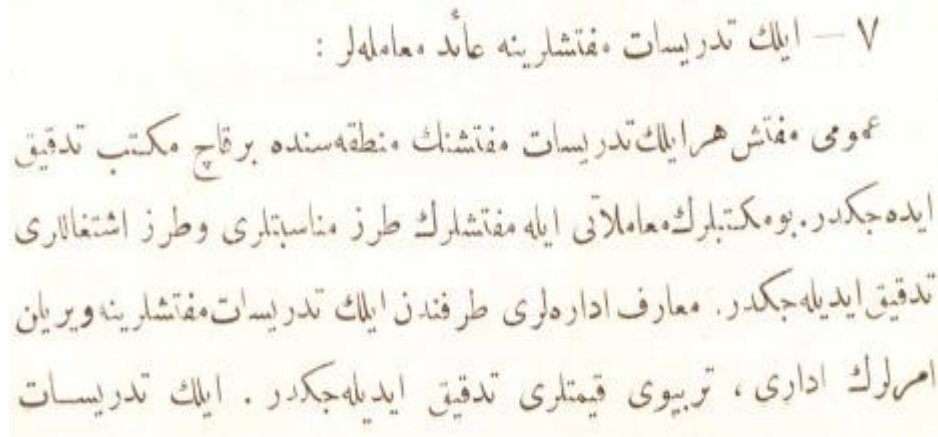
değerlendirmek, temizlik kurallarına özen gösterilip gösterilmediğine dikkat etmek, öğrenci sayılarındaki artış veya azalmayı tespit etmektir (Tümer Erdem, 2009, s. 68).

İl / İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri Rehberlik ve Denetim Rehberinde (2022) müfettişlerin görevleri "Bakanlık teşkilatı ve personeli ile Bakanlığın denetimi altındaki her türlü kuruluşun faaliyet ve işlemlerine ilişkin olarak, usulsüzlükleri önleyici, eğitici ve rehberlik yaklaşımını ön plana çıkaran bir anlayışla, Bakanlığın görev ve yetkileri çerçevesinde denetim, inceleme ve soruşturma iş ve işlemlerini yapmak, sonuçlarını raporlamak; müfettiş yardımcılarının mesleki gelişimlerine katkı sağlamak; denetimler sırasında öğrenmiş oldukları ve görev emrinin dışında kalan yolsuzlukları Teftiş Kurulu Başkanına bildirmek, delilleri toplamak; Bakanlık Makamının ilgili emir ve onayları dâhilinde çeşitli konularda yurt içinde ve dışında araştırmalar yapmak, görevlendirildikleri komisyon, kurs, seminer ve toplantılara katılmak..." olarak sıralanmıştır. Ayrıca müfettişler tarafından hazırlanacak raporda dikkat edilecek hususlar aşama aşama ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

BMNHE adlı rehberde ise bu konu "İlk Tedrisat Müfettişlerine Ait Muameleler" başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde müfettişin Bakanlık Müfettişi tarafından görev yeri, okul ve maarif idareleri ile ilişkileri, tutulacak kayıtlar, teftiş mahalline ait bilgilere sahiplik düzeyleri gibi konularda denetleneceği ifade edilmiştir.

Resim 8

İlk Tedrisat Müfettişlerine Ait Muameleler (BMNHE, 1340, s. 14)

"7- İlk Tedrisat Müfettişlerine Ait Muameleler:

Umumi müfettiş her ilk tedrisat müfettişinin muntikasında birkaç mektep tetkik edecektir. Bu mekteplerin muamelatı ile müfettişlerin tarz münasebetleri ve tarz iştigalleri tetkik edilecektir. Maarif idareleri tarafından ilk tedrisat müfettişlerine verilen emirlerin idari, terbiyevi kıymetleri tetkik edilecektir..."

Müfettişlerin teftişe ilişkin görev ve sorumluluklarını yerine getirip getirmediğine dair yapılacak denetime ilişkin ifadeler rehberde şu şekilde yer almıştır:

"İlk tedrisat müfettişlerinin ahlaki, tavırları, iktidarı, menşe-i meziyetleri derecesi, ilk tedrisat müfettişlerinin talimatnameleri mucibince tutmaya mecbur oldukları kayıtların tetkiki, buldukları muhitin maarifine ne dereceye kadar müessir oldukları. Muntikaları dahilindeki mektebin teftişi için ellerinde muntazam bir mesai programı olup olmadığı. Köy mekteplerini senede kaç defa teftiş ettikleri. Köyler hakkında nüfusu, coğrafyası, kültürü hakkında malumat sahibi olup olmadıkları, irşad vazifelerini yapıp yapmadıkları, muntikaları dahilindeki muallimlerin faaliyetlerinin derecelerine ve ahvali hususiye ve amelîyelerine vakıf olup olmadıkları, muntikaları dahilindeki gayrimüslim ecnebi mekteplerini teftiş edip etmedikleri. İlmi ve idari kıfayete haiz midirler? Mekteplerde numune dersleri veriyorlar mı? Müfettişler yalnız resmi vazifelerini resmi kesin hudutları dahilinde ifa ile mi yetiniyor, yoksa irşad ve tenvir (aydınlatma) işlerinde ek mesailer de var mıdır?..."

8- Azınlık Okulları ve Yabancı Okullarının Teftişi

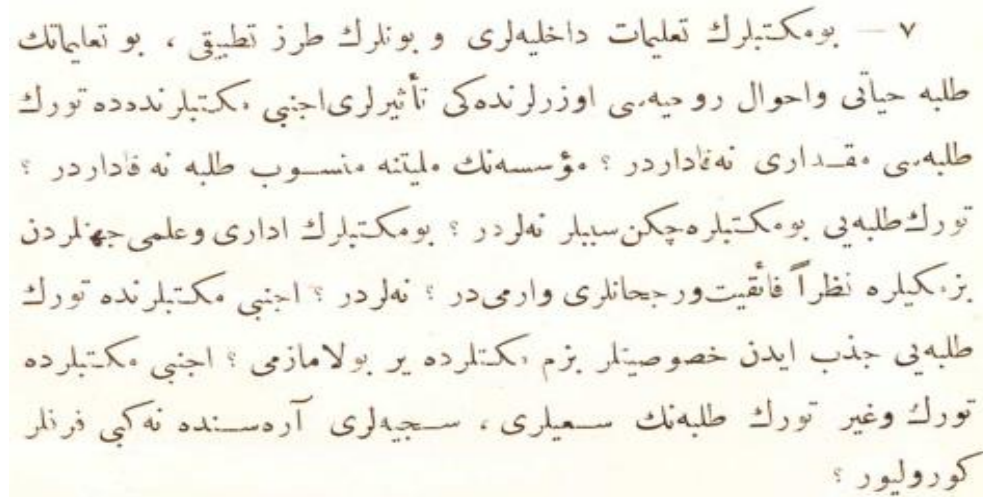
Osmanlı Devleti'nin benimsemiş olduğu millet sistemi ve hoşgörü anlayışı doğrultusunda Osmanlı topraklarında yabancı okulları çok sayıda açılmıştır. Bu okullar özellikle devletin zayıflamaya başlamasıyla misyonerlik faaliyetlerinin yapıldığı kurumlara dönüşmeye başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde Millet-i Gayrimüslime olarak geçen (Ermeni, Yahudi, Rum vb.) unsurlar kendi eğitim öğretim işlerinde tam bir serbestlik içinde bulunuyordu ve azınlıkların eğitimi denetlenmemektedir. Böyle denetimden yoksun bir eğitimde devletin siyasal birliğine ihanet eden öğrenciler yetişmiştir (Doğan, 2018, s. 324).

BMNHE rehberinde azınlık ve yabancı okulların teftişine ilişkin yönergeler "Ecnebi ve gayrimüslim mektepler" başlığı altında verilmiştir. Bu okulların iptidai derecede bulunanların ilk tedarikat müfettişleri tarafından denetleneceği belirtilerek teftiş konuları şu şekilde ifade edilmiştir:

- 1- Mektebin devam süresi, ruhsatnamesi, bu ruhsatnamenin eski veya yeni olduğu.
- 2- Ruhsatnamelerde isimleri ve hüviyetleri yazılı idare ve talim ve heyetlerinin şahıslarıyla yazılarındaki evrak uyumu.
- 3- Bu mekteplerin talebesinin miktarı, isimleri, milliyetleri, seneleri.
- 4- Ders müfredat programları, kitapları, Türkçeden ve tarih coğrafyadan talebenin müktesebatı tetkik edilecektir.
- 5- Türk ve gayrimüslim çocuklara karşı mektebin karşılıklı vaziyeti nedir? Çocukların eşya ilmi ve haberleri, sağlık raporları mektebin milli gelenekleri, dini, ahlakla ilgili hareketleri olup olmadığı.
- 6- Mektep binası, temizlik derecesi, imtihan işlemleri, şahadetnameler meselesi maarif idareleriyle işlemler ve yazışmalar, talimatname hükümlerine riayet dereceleri.
- 7- Bu mekteplerin talimat-ı dahiliyeleri ve bunların tetkik tarzları, bu talimatın talebe hayatı ve ahvali ruhiyesi üzerindeki tesirleri, ecnebi mekteplerinde de Türk talebesi miktarı ne kadardır? Müessesenin milliyetine mensup talebe ne kadardır? Türk talebeyi bu mekteplere çeken sebepler nelerdir? Bu mekteplerin idari ve ilmi cihetlerden bizimkilere nazaran üstünlükleri var mıdır? Nelerdir? Ecnebi mekteplerde Türk talebeyi cezbeden hususiyetler bizim mekteplerde yer bulamaz mı? Ecnebi mekteplerde Türk ve Türk olmayan talebenin başarıları, seciyeleri (karakterleri) arasında ne gibi farklar görülüyor?

Resim 9

Azınlık Okulları ve Yabancı Okullarının Teftişi (BMNHE, 1340, s. 16)

Günümüzde azınlık okullarının teftişinde uygulanacak standartların yer aldığı Azınlık Okulları Rehberlik ve Denetim Rehberinde okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerinin "Millî Eğitimin Genel Amaçları" ile "Okulun Kuruluş Amacı" nı gerçekleştirecek yeterlikte olup olmadığının öncelikli olarak değerlendirileceği belirtilmiştir. Okulun eğitim öğretim ortamları, öğrenci işleri, personel işlerine yönelik denetim diğer devlet okullarda yapılan denetimle aynı olmakla birlikte ek olarak Özel Öğretim

Kurumları Yönetmeliğinin 50. maddesi doğrultusunda uygulama yapılacağı ifade edilmiştir. 50. madde şu şekildedir: "(1) Azınlık okullarında, seviyesine göre resmî okullarda okutulan dersler ve öğretim programları ile haftalık ders dağıtım çizelgelerinin uygulanması esastır. (2) Bu okullarda, ilgili ülkelerdeki müteakıl mevzuat ve uygulamalar da dikkate alınarak derslerden hangilerinin öğretiminin Türkçeden başka bir dille yapılabileceği Bakanlıkça kararlaştırılır. Bu derslerin çeşitlerinde ve programlarında yine aynı yolla değişiklik yapılabilir. (3) Türkçeden başka bir dilin öğretimi için izin verilen derslere ayrılacak haftalık ders saatine mukabil Türkçe okutulacak derslerin saati ve sayısı Bakanlıkça tespit edilir." Azınlık okullarında yönetici ve öğretmenlerin görevlendirilmesi işlemlerinin de aynı yönetmeliğin 25-28. maddeleri doğrultusunda yapılacağı ifade edilmiştir.

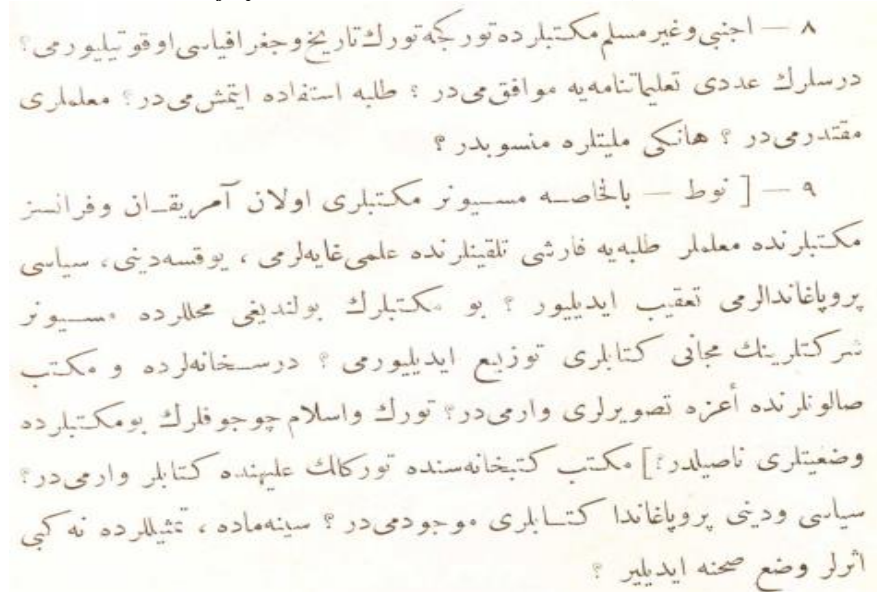
9- Özel Okulların Teftişi

Bu bölüm "Hususi Mektepler" adı altında verilmiş olup bir önceki bölüm olan "Ecnebi ve gayrimüslim mektepler" bölümünde yer alan ifadeler ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Özel okulların denetimine okulun açılması için gerekli evrakların incelenmesi ile başlanacağı, kurumun fiziki şartları, öğretim programları, personeli, verilen dersler, kullanılan kitaplar, bağlı buldukları bir cemiyetin olup olmadığı, kuruluşun açıldığı yer, okulun Maarif İdaresi ile ilişkileri vb. konularla teftişin yapılacağı görülmektedir.

Rehberde "Hususi milli mekteplerin tedris ve terbiyedeki vaziyetleri nasıldır? Mektep ciddi ve terbiye esasları üzerine mi müessesedir, yoksa bir ticarethane mahiyetinde midir?" ve "Bilhassa misyoner mektepleri olan Amerikan ve Fransız mekteplerinde muallimler talebeye telkinlerinde ilmi gayelerle mi, yoksa dini, siyasi propagandalar mı takip ediliyor? Bu mekteplerin bulunduğu mahallerde misyoner şirketlerinin kitapları ücretsiz dağıtılıyor mu? Dershanelerde ve mektep salonlarında aziz tasvirleri var mıdır? Türk ve çocukların bu mekteplerde vaziyetleri nasıldır? Mektep kütüphanesinde Türk'ün aleyhinde kitaplar var mıdır? Siyasi ve dini propaganda kitapları mevcut mudur? Sinemada, temsillerde ne gibi eserler sahneye koyuluyor?" ifadeleri bu kurumların denetimine özel önem verildiğini göstermektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin devletin zayıflamaya başladığı yıllarda denetimin etkili bir şekilde yapılamamış olması dolayısıyla bu okullarda misyonerlik faaliyetlerinin yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir.

Resim 10

Özel Okulların Teftişinde Dikkat Edilecek Hususlar (BMNHE, 1340, s. 18)

“...8- *Ecnebi ve gayrimüslim mekteplerde Türkçe Türk Tarihi ve Coğrafyası okutuluyor mu? Derslerin adedi talimatnameye uygun mudur? Talebe istifade etmiş midir? Muallimleri muktedir midir? Hangi milletlere mensuptur?*”

9- *(Not: Bilhassa misyoner mektepleri olan Amerikan ve Fransız mekteplerinde muallimler talebeye telkinlerinde ilmi gayelerle mi, yoksa dini, siyasi propagandalar mı takip ediliyor? Bu mekteplerin bulunduğu mahallerde misyoner şirketlerinin kitapları ücretsiz dağıtılıyor mu? Dershanelerde ve mektep salonlarında aziz tasvirleri var mıdır? Türk ve çocukların bu mekteplerde vaziyetleri nasıldır?(Mektep kütüphanesinde Türk'ün aleyhinde kitaplar var mıdır? Siyasi ve dini propaganda kitapları mevcut mudur? Sinemada, temsillerde ne gibi eserler sahneye koyuluyor?...”*

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan kanuni düzenlemeler ve yayımlanan yönergeler ile yabancı okullarda bazı iç denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı okullarla İlköğretim Genel Müdürlüğü ilgilenmiş; teftiş, müfredatın onaylanması, Türk kökenli öğretmenlerin ve ders kitaplarının kontrolü ve seçimi gibi sorumlulukları üstlenmiştir (Kılınç ve Orbay, 2018, s. 108).

TBMM hükümeti misyoner okullarının olumsuz faaliyetlerine karşı çok sıkı tedbirler içeren ve daha önce istenildiği gibi uygulanamayan “Özel Okullar Yönergesi”ni ısrarla yürürlükte tutmuş ve gelen pek çok talebi bu yönergeye bağlı olarak reddetmiştir. Uzun süren Lozan Görüşmeleri sonucunda görüşmelerde önemli bir başlık olan misyoner kurumları, Türk devletinin genel kurallarına uymaları şartıyla faaliyetlerine devam etme hakkı kazandılar ve Türk iç hukukuna tabi oldular. Atatürk dönemi Millî Eğitim politikasının özünü oluşturan ve 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Öğretimin Birleştirilmesi Kanunu (Tevhid-i Tedrisat Kanunu)” ile ülkede farklı isimler altında faaliyet gösteren bütün eğitim ve öğretim kurumlarının denetim altına alınması söz konusudur (Kılınç ve Orbay, 2018, s. 107).

BMNHE rehberine göre özel okullarının teftişinde dikkat edilecek hususlar şunlardır:

1- *Muntika dahilinde ne kadar hususi mektep vardır? Bunların ne kadarı Türk, ne kadarı gayrimüslim, ne kadarı ecnebi mekteptir? Bu mekteplerin tedrisat dereceleri nedir?*

2- *Ruhsatnameleri var mıdır? Hangi tarihlerde verilmiştir? Çok eski ise mevcut ve yeni şartlara göre yeniden verilmesi esbabı nedir? Bu ruhsatnameler tanzim olunurken talimatnamedeki bütün şartlar nazara dikkate alınmış mıdır? İhmal edilen şartlar varsa nelerdir?*

3- *Müesseseleri, müdür mesulleri muallim ve memurları arasında o zamandan şimdiye kadar değişme meydana gelmiş midir? Meydana gelmişse günü gününe maarif idarelerine bildirilmiş midir?*

4- *Mektep binası talebenin adediyle mütenasip midir? Temiz midir? Her türlü şartlara sahip midir? Gerekli dayanıklılığa sahip midir?*

5- *Mektep gayrimüslim ise mesul müdür ile müessesesi ve muallimlerin tezkireleriyle maarif idaresinde kayıtlı hüviyetleri uyumlu mudur? Ecnebi ise keza tabiiyyet ve hüsn-ü hal vesikalarıyla şahadetnameleri idare kaydıyla uygun mudur?*

6- *Hususi milli mekteplerin tedris ve terbiyedeki vaziyetleri nasıldır? Mektep ciddi ve terbiye esasları üzerine mi müessesedir, yoksa bir ticarethane mahiyetinde midir? Talebesi ne kadardır? Talebenin yaşları talimatnameye uygun mudur? Mektebin künye defterleriyle imtihan işlemleri muntazam mıdır? Mektep gayrimüslim ve ecnebi ise talebesi ne kadardır? Seneleri talimatnameye uygun mudur? Milliyet ve tabiiyyetleri nedir? Mektebin künye defterleri ile imtihan işlemleri nasıldır?*

7- *Hususi mekteplerin dahili talimatnamelerinin tetkiki.*

8- *Ecnebi ve gayrimüslim mekteplerde Türkçe Türk Tarihi ve Coğrafyası okutuluyor mu? Derslerin adedi talimatnameye uygun mudur? Talebe istifade etmiş midir? Muallimleri muktedir midir? Hangi milletlere mensuptur?*

9- *Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerin maarif idareleriyle münasebetleri nasıldır? Mektepler maarif idarelerinin tebligatını kabul ve takip etmiş midir?*

10- *Gayrimüslim mektepler kiliselere ve patrikanelere mi, yoksa cemaat teşkilatına mı bağlıdır? Buldukları mahallerin gayrimüslim nüfuslarıyla uyumlu mudur? Değilse ihtiyaçlarından fazla mı noksan mıdır?*

11- *Gayrimüslim ve ecnebi mektepleri müstakil bir binada mıdır? Yoksa kilise avlularında veya içlerinde midirler? Evvelce inşasında müsaade edilen plan dahilinde midir? Sonradan genişletme*

yapılmış mıdır? Bu mekteplerin evvelki vaziyetleriyle şimdiki vaziyetleri arasında ne fark vardır? İnkışaf mı ediyor yoksa gerilemiş midir? Bunların sebepleri nedir?

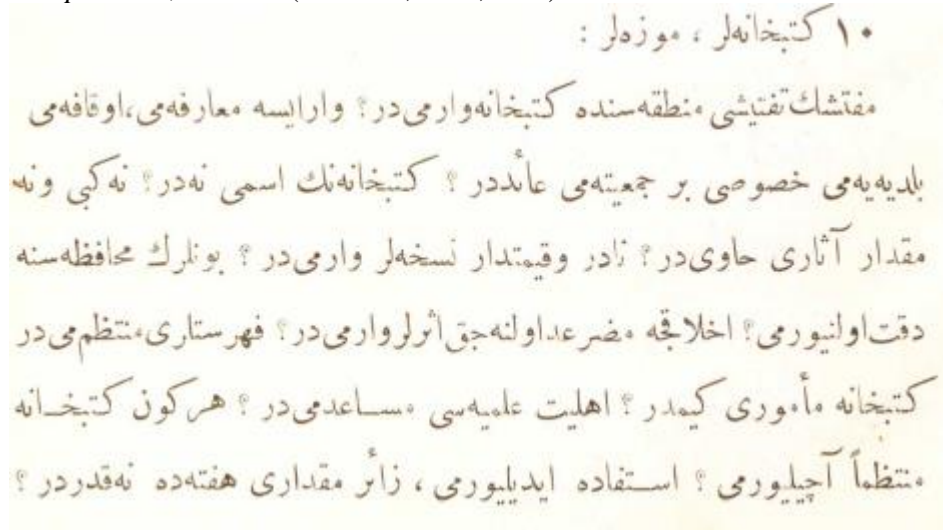
12- Maarif müfettişleri bu mekteplere dair sayım malumatı her sene bu mekteplerden talep edecekler ve teftişleri esnasında bu malumatın derce-i sıhhatini tetkik edeceklerdir.

10- Kütüphaneler ve Müzelere İlişkin Teftiş

Okulda ve okulun bulunduğu çevrede mevcut bir kütüphanenin müzenin, eski eserlerin olup olmadığı ve varsa bu yapıların mevcut durumu ve yeterliklerinin müfettişler tarafından denetlendiği görülmektedir. BMNHE rehberinde denetimde dikkat edilecek noktalar "Kütüphaneler ve müzeler" başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde kütüphanenin bağlı bulunduğu kuruluş, içindeki eserler ve kıymet dereceleri, kütüphane çalışanlarının yeterlikleri, kataloglama düzeni, ziyaretçi sayısı, demirbaş eşya kayıtları olarak ifade edilmiştir.

Resim 11

Kütüphaneler, Müzeler (BMNHE, 1340, s. 19)

"10-Kütüphaneler, müzeler:

Müfettişin teftiş muntıkasında kütüphane var mıdır? Varsa maarife mi, vakfa mı, belediyeye mi hususi bir cemiyete mi aittir? Kütüphanenin ismi nedir? Ne gibi ve ne miktar eseri mevcuttur? Nadir ve kıymetli nüshalar var mıdır? Bunların muhafazasına dikkat olunuyor mu? Ahlakça uygun olmayacak eserler var mıdır? Fihristleri muntazam mıdır? Kütüphane memuru kimdir? Ehliyeti ilmiyesi müsait midir? Her gün kütüphane muntazaman açılıyor mu? İstifade ediliyor mu, ziyaretçisi haftada ne kadardır? Ayda ne kadardır? Kitaplar ve camekânlar ve kütüphane ve etrafı, bahçesi temiz midir? Ziyaretçilerin kütüphane hakkında daha fazla ne gibi arzu ve talepleri vardır? Kütüphane yoksa maarif idareleri bu hususta umumi kütüphanelerle küçük ölçekte halk kütüphaneleri, mektep kütüphaneleri oluşturulması düşünüyor mu? Bu kapsamda teşebbüsler olmuş mudur? Muntika dahilinde basılan gazete ve mecmualar var mıdır? Halkın bu hususta kabiliyet dereceleri nedir? (Maarif kütüphanelerinin) demirbaş eşya defterleri de tetkik olunur."

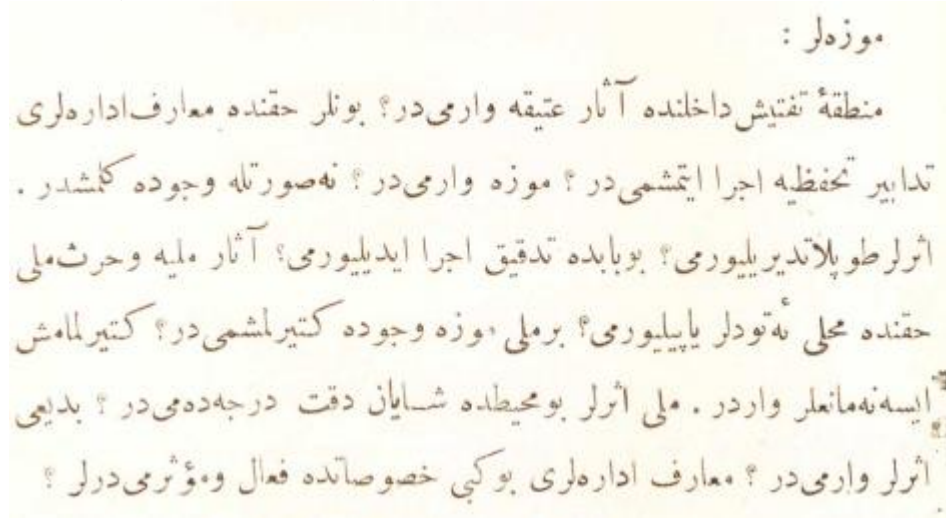
Müzelere ilişkin cevap aranacak sorular ise şunlardır:

"Müzeler:

Muntika teftiş dahilinde eski eserler var mıdır? Bunlar hakkında maarif idareleri koruma tedbiri icra etmiş midir? Müze var mıdır? Ne suretle vücuda gelmiştir. Eserler tapulattırılıyor mu? Bu konuda tetkik icra edilmiş midir? Milli eserler ve milli kültür hakkında mahalli etütler yapılıyor mu? Bir milli müze vücuda getirilmiş midir? Getirilmemiş ise ne engeller vardır? Milli eserler bu muhitte dikkate değer derecede midir? Bedii eserler var mıdır? Maarif idareleri bu gibi hususlarda faal ve etkili midirler?"

Resim 12

Müzeler (BMNHE, 1340, s. 20)

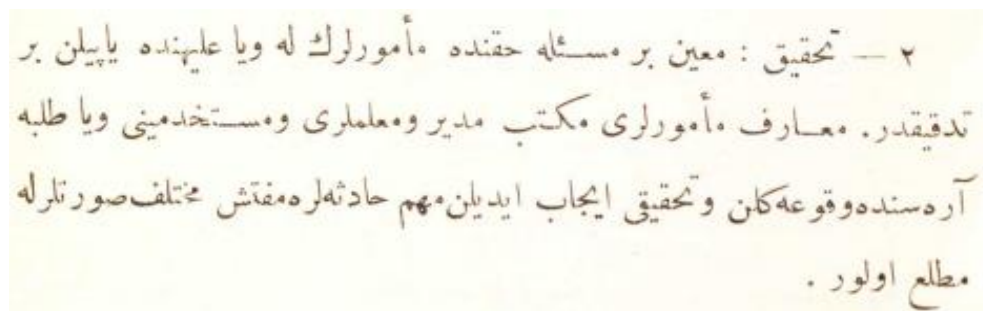
İlkokullar Rehberlik ve Denetim Rehberinde (2022) okul kütüphanelerinin denetlenmesine ilişkin fazla bir bilgi olmamakla birlikte okulun fiziki durumuna ilişkin yapılacak incelemeler sırasında okul kütüphanesinin de fiziki durumu, temizlik ve bakımı ile yeterlilik durumunun MEB Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği doğrultusunda denetleneceği belirtilmiştir. Güncel rehberde müzelere ilişkin her hangi bir ifade bulunmamaktadır.

11- Bir Tahkikat Nasıl Yapılır?

Soruşturma, kamu görevlilerinin güven altına alınarak devlet işlerinin aksatılmadan yürütülmesinin ve huzur içinde çalışmanın sağlanması için disiplin hukukuna aykırı fiillerin doğrudan, ihbar, şikâyet veya diğer yollarla öğrenilmesi üzerine idari makamlar tarafından yürütülen iş ve eylemlerdir (Ada ve Baysal, 2020, s. 2). BMNHE adlı rehberde soruşturma ile ilgili olarak, "Belirli bir mesele hakkında memurların lehinde veya aleyhinde yapılan bir tetkiktir. Maarif memurları mektep müdürü ve muallimleri ve müstahdemini veya talebe arasında meydana gelen ve tahkiki icap edilen mühim hadiselerle müfettiş muhtelif suretlerle muttali (bilgi edinmiş) olur." ifadesi yer almıştır.

Resim 13

Tahkikat (BMNHE, 1340, s. 21)

Soruşturma, konusu ihbar, şikâyet veya teftiş esnasında karşılaşma ile belirlendikten sonra ilgili makamdan alınacak onay üzerine başlanır (Taymaz, 1997, s. 181). BMNHE rehberinde müfettişe soruşturma görevinin verilmiş şekillerine de değinilmiştir:

- *Vekaleti celile meseleden haberdar olur tahkikini emreder.*
- *Memurin-i Mülkiye Komisyonu vakıf olur tahkiki talebinde bulunur.*
- *Adresli ve imzalı açık bir ihbarname veya şikayetname tevdi edilir.*

- Teftiş sırasında müfettiş hadise ile ilgili bizzat bilgiler elde eder.
- Gazetelerin neşriyatıyla anlaşılır.

Soruşturma görevi verilen müfettişin memura isnad edilen suçun ehemmiyet derecesini ve o suçun okulun bulunduğu çevre ile alakasını dikkate alarak ya memura işten el çektirebileceği veya buna gerek görmeyerek tahkikatına devam edeceği ifade edilmiştir. Bundan sonra yapılması gerekenler de rehberde aşama aşama maddeler halinde yer almıştır.

Rehberdeki soruşturma faaliyetine ilişkin şu ifade de dikkate değer bulunmuştur: "Müfettişler tahkikat esnasında meselenin lehinde veya aleyhinde bulduklarını hissettirmemekle beraber hiçbir suretle şiddetli bir lisan kullanmayacak ve haşin tavırlar göstermeyecek hem memurun haysiyet durumunu hem de kendi vakar ve temkinlerini hüsn-ü muhafaza edeceklerdir."

Resim 14

Tahkikat Sırasında Müfettişin Tarafsızlığı (BMNHE, 1340, s. 24)

۱۲ — مفتش تحقيقات اناسنده مسئله نك له ويا علمنده بولند قاري احساس
ايمامكه برابر هيچ بر صورتله آجي شدتلي برلسان استعمال و خشين طور لر اظهار
ايله ميهجك هم . أمورك حيثيت موقعه سني هم ده كندی وقار و تمكينلريني
حسن محافظه ايده جكاردر .

Günümüzde ise müfettişler soruşturmayı gerektiren bir durumla karşılaştıkları zaman ya da konu ile ilgili kendilerine bir görev verildiğinde hemen soruşturmaya başlar, ifadeleri alır. Soruşturma süresince görevde kalması sakıncalı olanları geçici olarak işten el çektirir, konu ile ilgili başka deliller ve soruşturmalar varsa onları birleştirebilir. Tüm bunların sonunda suçun oluşup oluşmadığını, konuya ilişkin yaptırım önerisini ilgili birime bildirir (Ada ve Baysal, 2020, s. 9). Soruşturmalarla ilgili olarak müfettişe yol göstermesi için Teftiş Kurulu Başkanlığının <https://tkb.meb.gov.tr/www/inceleme-ve-sorusturma/kategori/27> adresinde rapor inceleme ve değerlendirme standartlarına, belge ve tutanak örneklerine yer verilmiştir.

12- İstatistik

BMNHE adlı rehberimizin son bölümü istatistik ile ilgili olup okulların sayısı, dersane yeterlikleri, öğrenci sayısı, devam çizelgeleri, okula devam etmeyen öğrenci sayısı, haftalık ders programları, okulların ödeneklerine ait istatistiki bilgilerin denetleneceğine dair ifadeler yer almıştır. Bu kapsamda yer alan ifade şu şekildedir:

Resim 15

İstatistik (BMNHE, 1340, s. 24)

۱۲ — ایستاتستیک :
۱ — هر مفتشك دوسيه سنده منطقه تفتيشي داخلنده تالی مکتبلر له دار المعلنين
و دار الملماتلرک اداره و تعلیم هیئتلری اسماری وهویتلری ، طلبه سی مقدار ی ،
هفته لقی درس پروگراملری ، مکتبک تخصیصات سنویه سی حقتده احصائی معلومات
ایله بومکتبلرک هر آی و کالته ویرمک مجبوریتنده اولدقلری دوام ، تدریسات ،
مصارف جدوللرینک بر صورتی .
۲ — ایلك مکتبلر مقدار ی ، درسخانه لری عددی ، طلبه سی مقدار ی ،
مکتب خارجنده قالان چوجقلرک مقدار ی ، محلی نفوس جدوللری ، محلی خریطه
ایلك تدریسات مفتشلرینک آیلق مساعی جدوللری راپورلرینک صورتلری .

"12- İstatistik:

1- Her müfettişin dosyasında mütaka teftişi dahilinde tali mekteplerle Darümuallimin ve Darümuallimatların idare ve talim heyetleri isimleri ve hüviyetleri, talebesi miktarı, haftalık ders programları, mektebin senelik ödeneği hakkında sayım bilgileri ile bu mekteplerin her ay vekalet vermek mecburiyetinde oldukları devam, tedrisat, masraf cetvellerinin birer sureti

2- İlk mektepler miktarı, dershaneleri adedi, talebesi miktarı, mektep haricinde kalan çocukların miktarı, mahalli nüfus cetvelleri, mahalli harita ilk tedrisat müfettişlerinin aylık mesai cetvelleri raporlarının suretleri."

Sonuç ve Tartışma

Teftiş, eğitimin değerlendirme aşamasıdır. Teftiş, eğitim hizmetinin niteliğinin ortaya koyulması, gelişimi için atılması gereken adımların planlanması ve eğitimin her kademesinde görevli okul müdüründen öğretmene, memurdan hizmetliye kadar verilecek rehberlik hizmeti yoluyla eğitimin kalitesinin artırılması amacıyla yapılan tüm faaliyetleri kapsar. Anayasa'nın 42. maddesine göre eğitim ve öğretimin gözetimi ve denetimi devletin görevidir. 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 56. maddesine göre ise bu görevden devlet adına Millî Eğitim Bakanlığı sorumludur. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı, Bakanlık teşkilatı ile bağlı kurum ve kuruluşlarının her türlü faaliyet ve işlemleri ile ilgili olarak rehberlik ve denetim, inceleme ve soruşturma işlerini yürütmektedir.

Teftiş ve denetim faaliyetlerinin geçerli ve güvenilir olması için kurum ve kurum çalışanlarından beklentilerin net bir şekilde belirlenmiş olması ve bu beklentilerden ilgililerin haberdar edilmesi gerekir. Bu kapsamda günümüzde MEB tarafından hazırlanan rehberlik ve denetim rehberlerinin basılı olarak veya dijital ortamda yayımlanması denetimde standart bir uygulamanın yapılmasını sağlamaktadır. Çalışmanın konusu olan 1340 (1924) tarihli "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" adlı teftiş rehberi de dönemin teftiş ilke ve kriterlerini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Rehberde okul binalarının fiziki koşulları, eğitim öğretim faaliyetleri, spor etkinlikleri, temizlik, düzen, tutulacak defter ve dosyalar vb. pek çok konu yer almıştır. Rehberde göre eğitim kurumuna girmeden yakın çevre şartları incelenerek teftişe başlanmakta, öğrenciye verilen her türlü hizmetin yeterliğinin belirlenen sorulara cevap aranarak suretiyle denetlendiği görülmektedir. Teftiş rehberi aracılığıyla, denetleme sırasında gözlemlenecek standartların belirlenmiş olması ülkenin her köşesinde yapılacak eğitimin kalitesini eşit şekilde yükseltmeye ve müfettişin keyfi denetim yapmasını engellemeye yönelik geçmişten gelen bir uygulama olup günümüzde de devam ettirildiği görülmektedir.

Rehberde, bugün sınıf yönetimi içeriklerinde yer alan sınıfa hâkim olma, dersi aktif ve katılımcı bir nitelikte sürdürme, öğrencilere verilecek görevler ve özenli takibi, sınıf ışık düzeni, materyallerin uygunluğu gibi ilkelere yer verilmesi ülkenin içerisinde bulunduğu koşullar itibari ile ileri bir düzeyde öğretim ortamının oluşturulmaya çalışıldığı ve dolayısıyla bu çaba doğrultusunda eğitim hizmetinin denetlendiği görülmektedir. Okulun gerçekten yaşamın ana unsuru, gerçek yaşama hazırlık bağlamında bütüncül olarak ele alındığı ve bu durumun teftiş sistemine de yansımış olduğu söylenebilir çünkü teftiş konuları arasında dış sağlığından okul dışında sergiledikleri davranışlara kadar bir kontrolün söz konusu olduğu görülmektedir. Ayrıca demokratik bir okul ikliminin oluşturulması, kültür, sanat ve spor etkinliklerine yönelik ifadelerin yer alması da günümüz eğitim teftişine yön veren notlar arasında sayılabilir.

Rehberde müfettişin görevinin yalnızca eksik bulmak olmadığı, öğretmeni, yöneticiyi ve yakın çevreyi aydınlatma ve rehberlik sorumluluğunun bulunduğu vurgulanmıştır. Günümüzde de teftişe dair bütün kaynaklarda ve Teftiş Kurulu Yönetmeliğinde müfettişlerin görev ve sorumlulukları araştırma, inceleme, kontrol etme, denetleme, rehberlik etme, yardım gibi eylemler olarak yer almaktadır. Çelebi ve Asan (2016) tarafından yapılan çalışmaya göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha çok geleneksel bir denetim anlayışının izleri görülmekle birlikte müfettişlerin rehberlik vazifesine önem verilmiştir.

Rehberde ayrıca müfettişin sahip olması gereken becerilerden özellikle iletişim becerisi üzerinde durulduğu görülmüştür. Müfettişin rehberlik vazifesinin etkililiği müfettişin sahip olduğu iletişim becerisine bağlı olarak değişebilmektedir. Gökçe ve Atanur Baskan (2012, s. 209) tarafından yapılan

çalışmada öğretmenler tarafından eğitim denetçilerinin iletişim becerilerinin çok yeterli bulunmadığı belirlenmiştir. Çalışmada öğretmenler, denetçilerin kendileriyle iletişim kurmak için çok istekli olmadıklarını bu durumun iletişim sürecini olumsuz etkilediğini ayrıca denetçilerin iletişimi hiyerarşik yapıyı koruyarak kurduklarını ifade etmişlerdir. Denetimde verimliliğin sağlanabilmesi için müfettişlerin iletişim konusunda kendilerini geliştirmeleri gerektiği düşüncesi her dönemde önemini korumuştur.

Osmanlı döneminden günümüze teftişe ilişkin belgeler incelendiğinde özellikle eğitimde yenilik hareketlerinin hızlandığı II. Meşrutiyet döneminde teftişin öneminin kavranması sonucu 1909 yılından itibaren ilk düzenlemelerin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Teftiş mekanizmasında yer alan memurların görevlerine ve teftişin nasıl yapılacağına yönelik çıkarılan nizamname veya talimatnameler sayesinde de tüm imparatorlukta ortak bir denetim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Mücadele'sinin verildiği yıllarda da eğitime verilen önem değişmemiştir. Millî mücadelenin en kritik döneminde Ankara'da yapılan Maarif Kongresi (1921) milli hareketin, milli eğitime verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. Bu ve bundan sonra eğitim alanında alınan kararlar ve yapılan düzenlemeler günümüz eğitim sisteminin alt yapısını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim hizmetinin ayrıntılı olarak hazırlanan teftiş rehberleri ile denetlenerek ülkenin her yerinde eğitimde eşitliğin sağlanması ve denetimde keyfiliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Türk eğitim sisteminde teftiş ile ilgili uygulamalar köklü bir geçmişin izlerini taşımaktadır. Günümüzde Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan MEB denetim rehberlerinde bulunan teftiş konularının "Bir Müfettiş Nasıl Hareket Etmeli?" rehberinde de yer aldığı görülmektedir. Eğitim sisteminin verimli işleyişinin sağlanmasında denetime verilen önem geçmişten günümüze artarak devam etmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2013). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bir müfettiş nasıl hareket etmeli?* (1340). Dersaadet: Matbaa-i Amire
- Arabacı, İ. B. ve (Malatya), M. E. M. İ. M. (1999). MEB Teftiş politikası (I) . *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (20), 545-575. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10376/126979>
- Baysal, N. ve Ada, S. (2015). *Dünden bugüne Türk eğitim sistemi ve yapısı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Buluç, B.(1997). Türk eğitim sisteminde teftiş ve denetim alt sisteminin gelişim süreci. *Bilgi Çağında Eğitim Dergisi*, (Ekim, Kasım, Aralık), 27-30.
- Çelebi N. ve Asan, T. (2016). Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimde denetim anlayışı (1923-1946). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (27), 18-31.
- Doğan, İ.(2018). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gül, İ. (2020). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gürsel, M., (2012), *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi, (Kavramlar, süreçler ve uygulamalar)*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Gökalp, S. (2021). *Etkin öğretmen teftişi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gökçe, D. ve Atanur Baskan, G. (2012). Eğitim denetçilerinin iletişim becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 200-211.
- Kılınç, M. ve Orbay, M. (2018). İlköğretim müfettişi Remzi Bey'in teftiş raporunda Merzifon Amerikan Okulu (1928-1929). *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 103-129.
- Konan, N., Bozanoğlu, B. ve Çetin, R.B. (2019). Milli Eğitim Bakanlığı teftiş politikalarına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1449-1474. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.4s.7m
- MEB (2014). Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr>

Karagözoğlu, A. ve Karagözoğlu, N. (2023). Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimde teftiş: "Bir müfettiş nasıl hareket etmeli?" Teftiş rehberi örneği. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1-22.

MEB (2022). Azınlık Okulları (İlkokullar) Rehberlik ve Denetim Rehberi <https://tkb.meb.gov.tr/www/denetim-rehberleri/icerik/137>

MEB (2022). İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri Rehberlik ve Denetim Rehberi <https://tkb.meb.gov.tr/www/denetim-rehberleri/icerik/137>

MEB (2022). İlkokullar Rehberlik ve Denetim Rehberi <https://tkb.meb.gov.tr/www/denetim-rehberleri/icerik/137>

MEB (2017). Teftiş Kurulu Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr>

Sarpkaya, R. (2021). Türk eğitim sisteminin amaçları ve temel ilkeleri. R. Sarpkaya (Ed.). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi* (6. Baskı) içinde (ss. 1-29). Ankara: Anı Yayıncılık.

Sönmez, V. (2001). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Taymaz, H. (1997). *Eğitim sisteminde teftiş*. Ankara: Tapu ve Kadastro Vakfı Matbaası.

Tümer Erdem, Y. (2009). Osmanlı eğitim sisteminde teftiş. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 26, 55-92.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.